

John Aberth, *An Environmental History of the Middle Ages: The Crucible Nature*, Oxon: Routledge, 2013., 326 str.

Teško je napisati (i pronaći) historiografsko djelo koje nalikuje kakvom lako čitljivom i teško ispustivom krimi-triler romanu, koje istovremeno iznenađuje nesvakidašnjim činjenicama i paralelama, uranjajući čitatelja u jedan posve drugi srednji vijek. Iza razigranih korica i neočekivane posvete vlastitim konjima i mačkama, autor odmah u uvodu ispravlja davno nanesenu historiografsku nepravdu srednjovjekovnom čovjeku. Tako s njega jednim potezom pera uklanja stigmu nerazumnog bića ispunjenog bespomoćnim strahom pred neukrotivom i nadasve opakom Majkom Prirodom. Taj srednjovjekovni "divljak" sada postaje ekološki svjestan čovjek koji shvaća neraskidivu povezanost s prirodom koja mu nije samo kulisa svakodnevnice, već sastavni dio života. Naime, J. Aberth ustraje na zaključku kako moderno viđenje prema kojem je suvremeni čovjek glavni uzrok ekoloških problema zapravo nema ničeg modernog, jer je tog dijaloga između vlastitih postupaka i prirode bio svjestan i srednjovjekovni čovjek. Tu misao autor naziva novom ekologijom, koja postaje karakteristična za kasnije srednjovjekovno razdoblje kada je, moglo bi se reći, bolnijim iskustvom za razliku od modernog čovjeka (koji je nesumnjivo veći zagađivač) srednjovjekovni prethodnik osjetio neumoljive prirodne katastrofe koje su ga potakle razmišljati o prirodi na drugačiji način. Takva promjena čovjekova stava prema prirodi zamjetna je u 14. stoljeću, što autor ne smatra nikakvom slučajnošću jer je to period ne samo Crne smrti 1348./1349., već i period Velike gladi 1315.-1322. te početka malog ledenog doba. Dakle, zaključak da se u spomenutom stoljeću u određenoj mjeri mijenja čovjekov pogled i odnos prema prirodi ujedno je i glavna okosnica knjige.

No, pored prijelomnog 14. stoljeća autor obrađuje cjelokupan period srednjeg vijeka, od 500. pa do 1500. godine, obuhvaćajući prostor gotovo cijele Europe. Knjiga je podijeljena u tri poglavlja (I. dio: Zrak, voda, zemlja; II. dio: Suma; III. Dio: Zvijer), u kojima autor nizom primjera i analizom antičkih i srednjovjekovnih djela ocrtava tadašnja razmišljanja o prirodi pokušavajući dokučiti koliko su ili koliko nisu duboko prodirala u društvo.

S obzirom na vremenske odrednice kojima je autor definirao srednjovjekovno razdoblje, može se i na prvi pogled pretpostaviti kako je postojala stanovita razlika što se tiče čovjekovog promišljanja i odnosa prema okolišu u ranom srednjem vijeku te kasnijim periodima srednjeg vijeka. Tako autor raskida sa sada već mitološkom historiografskom interpretacijom o judeo-kršćanskom nasljeđu koje je srednjovjekovnom čovjeku utisnulo žig gospodara nad prirodom. U novije vrijeme i historiografija odbacuje takav stav i počinje se zalagati za "iznijansirani" pogled, kronološki razlikujući četiri perioda. Za prvi bi period (3.-5. st.) bio karakterističan taj maločas spomenuti "eshatološki trijumfalizam" judeo-kršćanske tradicije s pečatom teologije sv. Augustina. Drugi period je period "kontradiktornosti" (6.-10. st.), a karakterizira ga prekomjerno strahopoštovanje prema prirodi, ocrtano u epskim poemama o čudovišnim i demonskim bićima koja u njoj obitavaju. To je doba kršćanskih svetaca koji ovladavaju čudesnom prirodom u pokušajima obraćanja pogana. Slijedi period (o. 1000.-1300. g.) u kojem se čovjek prestaje osjećati tek objektom hirova prirode – dapače, on postaje njen bitan element. Rađa se misao kako je Bog pokretač, odnosno stvaratelj svemira, a Priroda pak stvoreno održava na životu neumornim okretanjem kotača života i smrti, dok je čovjek umjetnik koji, kopirajući Boga i Prirodu, ostavlja trag prilagođavajući sebi potrebno za život. No, Priroda je ubrzo pokazala svoju nadmoć nad čovjekom naglo prekinuvši ovaj period harmonije – uslijedilo je zlokobno 14. stoljeće. Time zapravo počinje priča jednog drugačijeg srednjeg vijeka. Ljudi počinju promišljati prirodu na jedan drugačiji, kompleksniji način. Shvaćaju svoju podčinjenost, ali istovremeno razumiju svoju ulogu u reakcijama prirode koje na kraju imaju negativan utjecaj na njih same.

Sve te zaključke o (ne)primjetnim i naglim promjenama čovjekovog poimanja i ponašanja autor provlači kroz spomenuta tri poglavlja upotrebljavajući niz slikovitih primjera. Tako

u prvom poglavlju donosi pregršt misli srednjovjekovnih autora (koji su se gotovo svi bez iznimke oslanjali na antičke mislioce) te pomoću njih ocrtava za nas neuobičajena promišljanja o Crnoj smrti i kroz to priču o zagađivanju vode, zraka i zemlje. Donosi jedan drugačiji pogled na šumu i njeno značenje za srednjovjekovnog čovjeka. Treba samo spomenuti kako autor demistificira veličinu i opseg tadašnjeg krčenja šuma. U zadnjem poglavlju ispituje promjene odnosa prema životinjama koje su srednjovjekovni ljudi koristili ne samo kao radnu snagu, nego i kao ljubimce, u magijskim ritualima, ali pojavom kuge i za liječenje. Analizom suđenja životinjama autor dolazi do zaključka kako su srednjovjekovni ljudi uočavali razliku između sebe samih i racionalnog kapaciteta životinja, ali su smatrali kako i ta bića imaju bogomdana prava.

J. Aberth napisao je iznimno pitku i u konačnici nezaobilaznu knjigu za sve historičare koje se bave ili se kane baviti srednjovjekovnom poviješću. Naime, srednjovjekovni um nemoguće je (pokušati) razumjeti i proučavati bez poznavanja njegova razmišljanja o okolišu u koji je bio neraskidivo uronjen.

Lucijana Lasić Nekić

Mirja Jarak, *Crkvena arhitektura 7. i 8. stoljeća: uvod u studij predromanike*, Biblioteka Knjiga Mediterana, sv. 74, Književni krug, Split 2013., 303 str.

Knjiga Mirje Jarak o crkvenoj arhitekturi 7. i 8. stoljeća objavljena je u poznatoj biblioteci splitskoga Književnog kruga, u kojoj se nalazi u društvu nekoliko značajnih izdanja na temu ranosrednjovjekovne arhitekture. Praktičnog je formata i bogato ilustrirana, s četiri karte i 145 ilustracija, crno-bijelih i u boji. Tematski je podijeljena na četiri poglavlja posvećena različitim geografskim cjelinama Europe te dva poglavlja usredotočena na teme usko povezane sa samom arhitekturom.

Nakon kratkog predgovora i uvoda, slijedi pregled prvoga područja u poglavlju naslova *Italija* (11-52). Autorica se osvrće na političku situaciju na Apeninskom poluotoku u vremenu od kasnog 6. do kraja 8. stoljeća, ističući njegovu osnovnu podijeljenost na bizantsko i langobardsko područje, dok u završnom periodu razmatranoga razdoblja njegov najveći dio potpada pod franačku vlast. Naglašava se važnost narativnih izvora, poput *Povijesti Langobarda* Pavla Đakona, za poznavanje političke situacije, no promatra se i njihova važnost zbog mnogih opisa pojedinih crkava i drugih izgradnji pa njihovo pomno čitanje otkriva važne podatke i za razdoblje 7. i 8. stoljeća, koje se uobičajeno smatra "mračnim". Slijedi središnji dio poglavlja, pregled crkvene arhitekture 7. i 8. stoljeća u gradovima na langobardskom području i prostoru Ravenskog egzarchata te u gradu Rimu. Donose se sažeti osvrti na pojedine važne građevine, pitanje njihove datacije, tipoloških značajki, unutrašnjeg uređenja i sl. Završni dio poglavlja posvećen je sakralnoj arhitekturi izvan gradskih cjelina, u sklopu (ili u blizini) visinskih utvrda, izvangradskih samostana te ruralnih naselja. Autorica zaključuje kako novi pogledi na podatke iz pisanih izvora u kombinaciji s arheološkim istraživanjima posljednjih desetljeća pokazuju kako 7. i 8. stoljeće ne donose strogi prekid s ranijom tradicijom. Oslanjanje na ranije tradicije, kao i stalno prožimanje utjecaja između politički odvojenih teritorija, uz mnoga nova rješenja, rezultiraju osebujnom sakralnom arhitekturom ovoga razdoblja.

Poglavljje *Pirenejski poluotok* (53-75) podijeljeno je tematski na dvije cjeline. U prvoj je riječ o crkvama 7. stoljeća vizigotskoga doba, od kojih su brojne sačuvane, a još se mnoge spominju u pisanim izvorima. Ove su crkve često tipološki srodne, a karakterizira ih specifičan način suhozidne gradnje velikim pravilno klesanim kamenim blokovima. Svi podaci govore o vremenu stabilnosti i relativnog prosperiteta vizigotske države 7. stoljeća. Arapskom invazijom na Pirenejski poluotok početkom 8. stoljeća dolazi do kraćeg prekida u funkcioniranju kršćanske organizacije u mnogim područjima, što se očituje i u hijatu u crkvenoj izgradnji do